

ภาพลักษณ์สตรีไทยจากเอกสารชาวตะวันตก ในสมัยอยุธยา*

ปิยนดา อังควาณกุล**

อรุณศรี สุขลากกิจ*

สถานภาพสตรีไทยในอดีตนับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศไม่ได้รับการยกย่องหรือเปิดโอกาสให้มีสิทธิเท่าเทียมกับชาย และต่ำต่อกว่าบุรุษในทุกด้าน สาเหตุที่ทำให้สตรีไทยไม่ได้รับความเท่าเทียมเช่นนี้ มีสาเหตุมาจากอิทธิพลคติทางพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมไทย และการกำหนดสิทธิในกฎหมาย ในด้านอิทธิพลคติทางพุทธศาสนา มีรากฐานความคิดที่ว่าสตรีเพศเป็นผู้ก่อให้เกิดกิเลสแก่บุรุษซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการที่บุรุษเพศจะเอาชนะสู่การหลุดพ้น เมื่อคติทางพุทธศาสนาได้กำหนดสถานภาพของสตรีให้เป็นเช่นนั้น จึงได้เกิดความคิดตามมาอีกว่าการที่มนุษย์เกิดมาเป็นเพศชายหรือเพศหญิงเกิดมาจากผลบุญและผลกรรม การเกิดเป็นสตรีเป็นผลจากการที่ได้ทำกรรมชั่วสะสมในชาติปางก่อน จึงต้องเกิดมาเป็นสตรีเพื่อชดใช้กรรม ผลจากคติทางพุทธศาสนาฐานะของสตรีจึงถูกกำหนดให้ต่ำกว่าบุรุษ ทำให้สตรีไม่สามารถบวชเป็นภิกษุได้ ส่วนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ได้วางบทบาทและสถานภาพของสตรีแตกต่างจากบุรุษ ในขณะที่บุรุษได้รับการฝึกฝนอบรมให้เป็นผู้มีความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อเหมาะสมในการเป็นผู้นำประกอบอาชีพนอกบ้านรับใช้งานราชการ รวมทั้งการถูกเกณฑ์ไปรบยามเกิดศึกสงครามและถูกเกณฑ์แรงงานในฐานะไพร่ ส่วนสตรีมีหน้าที่ปรนนิบัติสามีและดูแลงานบ้านงานเรือน หรือการประกอบอาชีพทำไร่ทำนาซึ่งไม่จำเป็นต้องมีวิชาความรู้ สตรีจึงไม่มีโอกาสทางการศึกษา และได้รับการฝึกฝนเพียงวิชาแม่บ้านแม่เรือนเท่านั้น อีกทั้งกฎหมายยังกำหนดสถานภาพของสตรีไทยในวัยเยาว์ให้เป็นทรัพย์สินของบิดามารดา และเมื่อเติบโตมีครอบครัวสตรีไทยก็ถูกกฎหมายกำหนดให้เป็นเสมือนทรัพย์สินของสามี ข้อกำหนดหลายข้อในกฎหมายตราสามดวงสะท้อนว่าสตรีไทยในอดีตมิได้มีสิทธิและอำนาจในการตัดสินใจชีวิตของตนเองหรือสามารถปกป้องเรียกร้องสิทธิของตนเองได้ นอกจากนี้สังคมไทยยังยอมรับให้ชายมีภรรยาได้หลายคน โดยจะเห็นได้ว่าในพระไอยการ

* บทความนี้เป็นส่วนประกอบหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง สิทธิและสถานภาพสตรีไทย พ.ศ.2325 - 2453.

** อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

* ผู้ช่วยวิจัย เรื่อง สิทธิและสถานภาพสตรีไทย พ.ศ.2325 - 2453. ศศ.บ. ประวัติศาสตร์ (เกียรตินิยมอันดับ 2) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กำลังศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลักษณะผิวเมื่อยได้มีคำกล่าวเรียกภรรยาหลายคำ อาทิเช่น ภรรยาหลวง ภรรยาน้อยหรืออนุภรรยา ทาสภรรยา (เมียทาส) แต่สังคมไม่ยอมรับหรืออนุญาตให้หญิงมีสามีเกินหนึ่งคนได้ในพระไอยการลักษณะผิวเมื่อยกล่าวถึงบทลงโทษหญิงที่มีชู้ไว้หลายสถาน ตั้งแต่เอาเฉลวปะหน้า ทัดดอกชบาแดงสองหู สักรูปชายชู้ที่แก้ม หรือแม้กระทั่งอนุญาตให้สามีฆ่าชายชู้และภรรยาของตนได้โดยไม่มีความคิดในกรณีที่จับชายชู้ขณะร่วมประเวณีกับภรรยาของตนได้¹ มีการระบุว่าสามีสามารถขายภรรยาเป็นทาสได้เช่นเดียวกับที่บิดามารดามีสิทธิในการขายลูกเป็นทาสได้ (ในกรณีที่ลูกสาวยังไม่ได้แต่งงาน)

บทความเรื่อง ภาพลักษณ์สตรีไทยจากเอกสารชาวตะวันตกในสมัยอยุธยาเป็นผลงานส่วนหนึ่งจากการค้นคว้าเพื่อทำการวิจัยเรื่อง สิทธิและสถานภาพสตรีไทย พ.ศ.2325 - 2453 จากการค้นคว้าข้อมูลผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการเก็บข้อมูลจากบันทึกของชาวต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวต่างชาติเหล่านี้มีทั้งที่เดินทางมาเพื่อค้าขาย เผยแพร่คริสต์ศาสนา เจริญสัมพันธไมตรี นักสำรวจ ราชทูต บุคคลเหล่านี้ได้บันทึกสภาพบ้านเมืองสยามในอดีต วิถีชีวิตผู้คน รวมถึงการแต่งกาย ชีวิตความเป็นอยู่ของสตรีไทย ทั้งจากสภาพที่พบเห็นและเปรียบเทียบกับสตรีบริเวณเมืองใกล้เคียง เช่น เปรียบเทียบสตรีไทยกับสตรีลาว หรือเปรียบเทียบสตรีไทยกับสตรีในบ้านเมืองของตน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นข้อมูลที่น่าสนใจงานบันทึกของชาวตะวันตกเหล่านี้มีทั้งการบันทึกอย่างตรงไปตรงมาตามสภาพที่ตนมองเห็น มีทั้งการศึกษาวัฒนธรรม วิถีชีวิตคนไทยอย่างต่อเนื่อง แม้ว่างานบันทึกบางแง่มุมอาจมีการบันทึกที่มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง แต่ข้อมูลบางส่วนได้สะท้อนภาพสถานภาพสตรีไทยได้เป็นอย่างดี โดยชาวตะวันตกเหล่านี้จะทำการวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาในเรื่องของความไม่ยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมที่สตรีไทยได้รับในอดีต

บันทึกชาวต่างชาติก่อนสมัยอยุธยา

บันทึกของชาวต่างชาติเกี่ยวกับสตรีไทยนั้น เริ่มปรากฏหลักฐานการบันทึกอย่างกว้างขวางในสมัยอยุธยาโดยชาวตะวันตก ส่วนหลักฐานการบันทึกของชาวต่างชาติที่เกี่ยวข้องกับสตรีไทยในช่วงสมัยก่อนอยุธยา มีการบันทึกบ้างโดยชาวจีน ได้แก่ เรื่อง *บันทึกว่าด้วยชนบทรรมนิยมประเพณีของเงินละ* ของโจวต้ากวาน (Zhou Dagan) แปลโดยเฉลิม ยงบุญเกิด โจวต้ากวาน

¹ พระไอยการลักษณะผิวเมื่อย บทที่ 7. อ้างจาก สำพรรณ น่วมบุญถือ. (2523). *สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทย*. หน้า 5.

ได้ติดตามราชทูตจีนเดินทางไปยังดินแดนที่จีนเรียกว่าเงินละ* ในสมัยพระเจ้าศรีนทรวรมันหรือพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 1838 (ครองราชย์ตั้งแต่พ.ศ.1749 - 1851) เพื่อเกลี้ยกล่อมให้เงินละยอมสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty พ.ศ. 1822-1911) โดยได้พำนักอยู่ที่นครธมหรือกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 1 ปี จึงได้เดินทางกลับ เมื่อกลับถึงประเทศจีนแล้ว ได้เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นจากประสบการณ์ที่ได้พบเห็นและรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเงินละ ให้ชื่อภาษาจีนว่าเงินลาเฟิงตู่จี (Zhenla feng tu ji) เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสตรีไทยปรากฏคำเรียกว่า สตรีชาวเสียน ซึ่งคำว่า “เสียน” ยังเป็นที่ถกเถียงกันว่า หมายถึง รัฐไทยในบริเวณใด เพราะมีข้อสันนิษฐานว่า อาจหมายถึงสุพรรณบุรี สุโขทัยหรือดินแดนส่วนอื่นในประเทศไทย จึงกล่าวได้ว่างานบันทึกของโจวต้ากวาน เป็นงานบันทึกของชาวต่างชาติฉบับแรกๆ ที่ได้มีการกล่าวถึงสตรีไทย โดยกล่าวไว้ว่า ชาวเสียนที่เข้าไปอาศัยอยู่ในเงินละมีความสามารถในการเลี้ยงตัวใหม่ ทอผ้าไหม และการเย็บชุน เมื่อชาวพื้นเมืองเงินละทำผ้าขาดก็ต้องไปจ้างชาวเสียนให้ช่วยปะชุน ตามบันทึกไว้ดังนี้

“พวกชาวพื้นเมืองไม่เลี้ยงตัวใหม่และปลูกต้นหม่อนกันเลย และพวกผู้หญิงก็ไม่ประสากับการใช้เข็มด้ายและการเย็บการชุน เพียงแต่ทอผ้าด้วยฝ่ามือเป็นเท่านั้น และก็ไม้รู้จักปั่นด้าย แต่ใช้มือทำให้เป็นเส้นด้าย... เมื่อเร็ว ๆ นี้ชาวเสียน ได้มาอยู่อาศัยในประเทศนั้น ได้ทำการเลี้ยงตัวใหม่และปลูกต้นหม่อนเป็นอาชีพ พันธุ์ตัวใหม่และพันธุ์ต้นหม่อนจึงมาจากประเทศเสียนทั้งสิ้น ... ชาวเสียนใช้ไหมทอผ้าแพรบาง ๆ สีดำใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงชาวเสียนนั้นเย็บชุนเป็น ชาวพื้นเมืองทำผ้าขาดก็ต้องไปจ้างชาวเสียนให้ช่วยปะชุนให้”²

* เงินละ เงินละ หรือเงินสาเป็นชื่อเรียกภาษาจีน ในปัจจุบันคือดินแดนประเทศลาวตอนใต้ มีศูนย์กลางอยู่ที่ปราสาทภู เป็นอาณาจักรที่เคยอยู่ใต้อำนาจของพุกามหรือพูนัน ในคริสต์ศตวรรษที่ 6-7 เงินละเริ่มก่อตั้งอาณาจักรอย่างเข้มแข็งและต่อมาเป็นอาณาจักรที่เข้ายึดครองพูนันและทำให้พูนันล่มสลาย ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8 เงินละได้แยกออกเป็นเงินละบกและเงินละน้ำสันนิษฐานว่าเงินละบกคือดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำมูลส่วนเงินละน้ำคือบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างซึ่งภายหลังได้พัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรกัมพูชา ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 8 เงินละน้ำต้องเผชิญการรุกรานและตกอยู่ใต้อำนาจของชวา ในต้นคริสต์ศตวรรษต่อมาพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (ค.ศ. 802-850) จึงไม่ยอมรับอำนาจของชวาอีกต่อไปและมีความพยายามสร้างความเป็นปึกแผ่นในเงินละ จนกระทั่งมาถึงสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 (ค.ศ. 944-968) เงินละบกและเงินละน้ำจึงได้กลับมารวมกันอีกครั้งโดยมีราชธานีอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาหรือเมืองพระนคร ซึ่งเป็นเมืองที่สถาปนาขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 (ค.ศ. 889-900) เป็นยุคที่เรียกกันต่อมาว่าสมัยเมืองพระนคร มีอายุอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9-15 พระมหากษัตริย์องค์สำคัญในสมัยเมืองพระนครองค์หนึ่ง คือพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ค.ศ. 1181-1201) (ข้อมูลจาก: เดวิด แชนด์เลอร์. (2540). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. แปลโดย พรธรรมา เภาธรรมสาร, สดใส ชันติวรงค์ และวงเดือน นาราสิงจ์. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์). หน้า 80 - 105. และ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2547). *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มติชน. หน้า 118.

² โจวต้ากวาน. (2510). *บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ*. แปลโดย เฉลิม ынบุญเกิด. หน้า 31 - 32.

นอกจากนี้โจ้วต้ากวานได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับสตรีชาวเงินละตั้งแต่ระดับพระอัศวมเหสีจนถึงชาวบ้านในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย วิธีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น สะท้อนถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บันทึกฉบับนี้จึงมีความสำคัญโดยสรุป ดังนี้ *ประการแรก* เป็นการสะท้อนภาพสตรีในสังคมของอุษาคเนย์ในสมัยจารีตราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ในด้านต่าง ๆ ทั้งเรื่องสถานภาพ บทบาทและการดำเนินชีวิต *ประการที่สอง* ระยะเวลาร่วมสมัยกับที่โจ้วต้ากวานเดินทางมายังเงินละนั้น เป็นช่วงเวลาที่อาณาจักรเขมรโบราณหรืออาณาจักรกัมพูชายังคงมีอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมต่อรัฐต่างๆ ในดินแดนประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยก่อนเมืองพระนคร ข้อมูลเกี่ยวกับสตรีชาวเงินละจึงอาจนำมาร่วมศึกษาวิเคราะห์ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสตรีที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่พัฒนามาเป็นไทยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น *ประการสุดท้าย* สตรีชาวเงินละตามที่ปรากฏในบันทึกเล่มนี้มีลักษณะร่วมบางประการที่คล้ายคลึงกับสตรีไทยในบันทึกของชาวต่างชาติรุ่นหลังๆ ที่ได้เดินทางเข้ามาয়ภูมิภาคนี้ เช่น การแต่งกายว่าสตรีไทยบางครั้งอาจไม่มีเสื้อผ้าปกปิดในที่นอนบน เป็นต้น และสตรีในสมัยนี้ได้มีบทบาทในการค้าขายบ้างแล้วแสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจของสตรีในสังคมอุษาคเนย์

บันทึกชาวตะวันตกในสมัยอยุธยา

การเดินทางเข้ามาของชาวตะวันตกในสมัยอยุธยาเริ่มต้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ชาวโปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายในอาณาจักรอยุธยา จากนั้นมีสเปน ฮอลันดาหรือชาวดัตช์ อังกฤษ และฝรั่งเศส งานบันทึกของชาวตะวันตกเหล่านี้ที่ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีไทยในสมัยอยุธยา สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพ่อค้า ผู้แทนหรือตัวแทนทางการค้าของบริษัทตะวันตก ผู้ร่วมทำงานให้กับบริษัทการค้าเหล่านี้ ได้แก่ โยสต์ สเคาเติน ผู้จัดการทางการค้าบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ เยเรเมียส ฟาน ฟลีต หรือวัน วลิต พ่อค้าชาวฮอลันดา เอนเฮลเบิร์ต แกมบีเฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันผู้ทำงานให้กับบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ รวมถึงนักเดินทาง นักผจญภัย ได้แก่ เฟอร์เนา เมนเดส ปินโต นักเดินทางชาวโปรตุเกส กลุ่มที่สอง คณะทูตและคณะมิชชันนารี ได้แก่ นิโกลาส์ แชรแวงส นักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่ติดตามคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสเข้ามา มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส เป็นต้น

บันทึกของชาวตะวันตกในสมัยอยุธยามีหลายฉบับ นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา โดยนำเสนอเรียงลำดับตามสมัย ดังนี้

บันทึกฉบับแรก คือ **บันทึกของเฟอร์เนา เมนเดส ปินโต** หรือแฟร์นันด์ มังเดซ ปิน

โต หรือเฟอร์ดินันด์ เมนเดซ ปินโต (Fernão Mendes Pinto; Fernand Mendez Pinto; Ferdinand Mendez Pinto) เรื่อง การท่องเที่ยวผจญภัยของแฟร์นันซ์ มังเดซ ปินโต ค.ศ. 1537-1558. ในรวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดซ ปินโต. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. ปินโตเป็นชาวโปรตุเกสผู้รักการผจญภัย ได้เดินทางไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ในการครอบครองของโปรตุเกสทั้งแอฟริกา ตะวันออกกลาง เอเชียตอนใต้ จีน สยาม พม่า และญี่ปุ่นรวมเป็นเวลา 21 ปี นับจาก พ.ศ. 2080-2101 (ค.ศ. 1537-1558) ในฐานะพ่อค้า นักผจญภัย และนักการทูตในบางโอกาส ปินโตได้เดินทางเข้ามายังดินแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรอยุธยา 2 ครั้ง ครั้งที่หนึ่งได้เดินทางมายังเมืองปัตตานีและนครศรีธรรมราช และในครั้งที่สองเป็นการเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา (Odia) ในครั้งนี้ปินโตได้เข้ามาช่วงที่มีสงครามระหว่างอยุธยากับเชียงใหม่ เขากล่าวถึงการลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระไชยราชาธิราช และงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ปินโตได้เขียนบันทึก เรียกว่า *Peregrinagam* ดีพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2157 (ค.ศ. 1614) นับเป็นวรรณกรรมแห่งสมัยการฟื้นฟูศิลปวิทยาการของโปรตุเกสที่มีความสำคัญที่สุด ต่อมามีการแปลเป็นภาษาสเปน เยอรมัน ฝรั่งเศส อังกฤษ ฯลฯ สำหรับเอกสารฉบับนี้ กรมศิลปากรมอบให้นายสันต์ ท.โกมลบุตรแปลและเรียบเรียงจากฉบับแปลภาษาฝรั่งเศสเรื่อง *Les Voyages Adventureux de Farnand Mendez Pinto 1537-1558* ดีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. 2526 และพิมพ์ซ้ำในพ.ศ.2548 รวมพิมพ์กับบันทึกของปินโตที่แปลจากฉบับแปลภาษาอังกฤษอีก 2 เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาไม่ซ้ำกัน ปินโตได้สะท้อนสถานภาพของสตรีในระดับเจ้านาย หรือสตรีชั้นสูงว่า ในบางกรณีมีโอกาสเข้ามาสืบบทบาททางการเมืองหรือการบริหารประเทศได้ โดยปินโตได้บันทึกถึงบทบาทของเจ้านายสตรีในราชสำนักอยุธยาในสมัยสมเด็จพระไชยราชา คือท้าวศรีสุดาจันทร์ พระสนมเอกหรือแม่อยู่เมืองที่พยายามโค่นล้มอำนาจของพระมหากษัตริย์จนสำเร็จ ด้วยการถวายน้ำนมยาพิษให้สมเด็จพระไชยราชาธิราชดื่มหลังเสด็จกลับจากการตีเมืองเชียงใหม่ความว่า

“...เราไปถึงกรุงศรีอยุธยา (Odia) ... เป็นขณะเดียวกันกับที่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงทราบว่าพระเจ้ากรุงเชียงใหม่ (Chiammay) ... ได้เข้ามาล้อมเมืองกัฏริวัน (Quitirvan) อยู่จึงโปรดฯ ให้ป่าวประกาศไปทั่วราชธานีว่าบุคคลใดที่ยังไม่แก่เฒ่าและไม่ง่อยเปลี้ยเสียขา ให้เตรียมพร้อมที่จะไปในกองทัพทุกคน...กองทัพนั้นเคลื่อนที่ไปโดยทางชลมารค ... ครั้นแล้วพระองค์ก็ทรงบังคับให้พระนางแห่งกีเบน (la reine de Guiben) ถวายเครื่องราชบรรณาการ เข้ายึดค่ายรอบทะเลสาบเมืองสิงกะปาโมร์ (Singapamor) หรือเชียงใหม่ได้ 12 แห่ง แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงศรีอยุธยาในโอกาสนี้ หลังจากเสด็จกลับมาได้เพียง 20 วัน พระมเหสีซึ่งทรงมีสัมพันธ์สวาทอยู่กับพนักงาน

รักษาพระราชฐานในระหว่างที่พระองค์มิได้ประทับในพระนคร ได้ถวายยาพิษในน้ำนมให้ทรงดื่มถึงโถหนึ่งเต็มๆ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแทน การสวรรคตของพระองค์นำความเศร้าสลดอย่างยิ่งมาสู่เมืองพสกนิกร ด้วยว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ดีที่สุดพระองค์หนึ่งซึ่งเคยมีมาในอดีตสมัย ...”³

งานบันทึกของปินโตในส่วนนี้ ได้สะท้อนภาพถึงความวุ่นวายทางการเมือง การแย่งชิงอำนาจในราชสำนักอยุธยา นับแต่สมเด็จพระไชยราชา ซึ่งขึ้นครองอำนาจจากการแย่งชิงอำนาจจากสมเด็จพระรพีธิราชกุมาร พระโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 ในสมัยของสมเด็จพระไชยราชานั้น พระราชกิจหลักคือด้านการศึกซึ่งมีทั้งสงครามกับพม่าครั้งแรกในศึกเมืองเชียงกราน และการพยายามขยายอำนาจรุกเข้าสู่ล้านนา สมเด็จพระไชยราชาจึงมิได้ล่วงรู้ถึงแผนการการยึดอำนาจของท้าวศรีสุดาจันทร์ โอกาสของท้าวศรีสุดาจันทร์นอกจากการติดพันราชสงครามของสมเด็จพระไชยราชาแล้ว ยังประกอบด้วยความร่วมมือจากขุนนางบางส่วน เช่น พันบุตรศรีเทพ หรือ ขุนวรวงศาธิราช อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มสตรีชั้นสูงที่อยู่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์กับกลุ่มขุนนาง เมื่อร่วมมือกันแล้วเป็นอำนาจที่สามารถสั่นคลอนเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ได้มาก

บันทึกฉบับที่สองเป็นบันทึกของโยสต์ สเคาเติน (Joost Schouten) ชื่อว่าจดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเติน. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. โยสต์ สเคาเตินเป็นผู้จัดการสถานีการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ (Dutch East India Company; Vereenigde Oost-Indische Compagnie – VOC) ซึ่งประจำอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สเคาเตินได้เข้ามาอยู่ในอยุธยานานถึง 8 ปี ได้เรียบเรียงเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นไว้เป็นภาษาดัตช์เมื่อ พ.ศ. 2179 ถือเป็นบันทึกโดยชาวตะวันตกที่เก่าที่สุดฉบับหนึ่ง ผู้ตรวจสอบชำระเป็นภาษาไทยคือนางสมศรี เอี่ยมธรรม นักอักษรศาสตร์ 8 กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ แนะนำและตรวจแก้ไขโดย ดร.ธีรวัตติ ฌ ป้อมเพชร โดยเป็นการตรวจสอบสำนวนแปลของนายถม โสภณจิตร และศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช

แม้การบันทึกของสเคาเตินไม่ได้มุ่งกล่าวถึงเรื่องสตรีเป็นสำคัญ แต่ก็ได้ให้ภาพเกี่ยวกับบทบาทของสตรีไทยในสมัยนั้นไว้บ้างและน่าสนใจ โดยจำแนกสตรีไทยเป็น 2 กลุ่ม คือสตรีในราชสำนัก หรือสตรีชั้นสูง และสตรีสามัญ สำหรับกลุ่ม สตรีชั้นสูง สเคาเตินได้กล่าวถึงในลักษณะของการเป็นเครื่องประกอบหรือแสดงพระราชอิสริยยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ โดย

³ เฟอร์นา เมนเดส ปินโต. (2548). การท่องเที่ยวมัจฉาของแฟรนซ์ มังเดซ ปินโต ค.ศ. 1537-1558. ใน รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดส ปินโต. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. หน้า 53 - 254.

พรรณนาถึงกระบวนการเสด็จพระราชดำเนินทั้งสถลมารคและชลมารค ซึ่งมีพระสนมนางกำนัลและนางข้าหลวงเป็นส่วนประกอบหนึ่งในริ้วขบวนที่ดูยิ่งใหญ่และสง่างาม ดังนี้

“... องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องต้นเสด็จประทับมาบนหลังช้างพระที่นั่งอันมีเครื่องประดับงดงามหรือมีฉนวนั้นก็กับพระเสลี่ยงทองมีคนหาม ห้อมล้อมไปด้วยหมู่เสวกามาตย์และราชบริพารชั้นผู้ใหญ่ ตามเสด็จด้วยองครักษ์ทนายาทพระสนมกำนัลและนางพนักงานข้าหลวงมาบนหลังช้าง ขบวนหลังเป็นเหล่าข้าราชการสำนักและทหารถืออาวุธ 600 คน เบ็ดเสร็จขบวนเสด็จมีกำลังพลจากหมื่นห้าถึงหมื่นหกพันคน”⁴

สเคาเต็นยังได้กล่าวถึงกฎมณเฑียรบาลเรื่องการสืบราชสมบัติ ว่าในสังคัมสยามไม่อนุญาตให้สตรีขึ้นครองบัลลังก์แม้ว่าจะเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์องค์เดิมซึ่งสเคาเต็นเห็นว่าเป็นประเพณีนิยมที่น่าแปลกใจที่ข้อกำหนดดังกล่าวเป็นการเปิดทางให้ขุนนางที่มีอำนาจได้เข้ามามีส่วนในการครองบัลลังก์อยู่บ่อยครั้งแทนที่จะเป็นทายาทโดยตรง ดังนี้

“... กำหนดการสืบราชสมบัติไว้อย่างน่าพิศวง ... เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต พระอนุชาที่มีพระชนมายุมากกว่าองค์อื่นๆ จะทรงได้ราชสมบัติ แต่ถ้าพระอนุชามีไม่แล้วราชสมบัติจึงจะตกทอดไปยังพระราชโอรสองค์ใหญ่ และพระอนุชาของพระราชโอรสองค์นั้น ... ส่วนพระราชธิดานั้น กฎหมายไม่อนุญาตให้ขึ้นครองราชสมบัติ ... มีบ่อยๆ ที่ราชสมบัติมักจะตกทอดแก่ผู้ที่มีอำนาจที่สุด ...”⁵

ส่วน สตรีสามัญ สเคาเต็นได้บันทึกทั้งเรื่องภาระหน้าที่ การแต่งกาย การแต่งงาน และพิธีการแต่งงาน ซึ่งโดยสรุปคือสตรีไทยจะต้องรับผิดชอบภาระงานทั้งหลายทั้งปวงด้วยความขยันขันแข็ง ทั้งงานบ้านงานเรือน งานเพาะปลูก และการงานตามอาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากชายไทยในทัศนะของสเคาเต็นนั้นเป็นผู้เกียจคร้านไม่ชอบทำงาน ยกเว้นแต่งานราชการทหาร และยังชอบออกเดินเล่นหาความเพลิดเพลิน

สเคาเต็นได้วิจารณ์สิทธิและสถานภาพของสตรีไทยในฐานะคู่สมรสถึงเรื่องการแต่งงาน การหย่าร้าง การมีภรรยาหลายคนของชายไทยว่าเป็นเรื่องที่สตรีไทยต้องยอมรับ การปฏิบัติตนระหว่างภรรยาหลวงกับภรณยาน้อย รวมถึงสิทธิในมรดกของบุตรที่เกิดจากภรรยาหลวง

⁴ โยสต์ สเคาเต็น. (2542). จดหมายเหตุของโยสต์ สเคาเต็น. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 261-263.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 264.

และภรรยาน้อย ดังนี้

“... การแต่งงานจะต้องได้รับความเห็นจากพ่อแม่ เพื่อนฝูง และต้องมี การแลกของมีค่ากัน ... คู่สมรสย่อมมีสิทธิ์จะแยกจากกันได้ทุกเมื่อถ้า มีเหตุผลพอเพียง แบ่งทรัพย์สินสมบัติและลูก และเมื่อหย่าร้างแล้วจะ ทำการสมรสใหม่ก็ได้โดยไม่เสียเกียรติยศหรือโดนบ้านเมืองลงโทษแต่ ประการใด จะมีผิดก็ต่อเมื่อแยกกันโดยไม่มีเหตุผล สามีนั่นถึงแม้จะมี ภรรยาแล้วจะมีนางบำเรอจำนวนอีกกี่คนก็ยอมทำได้ โดยไม่ต้องได้รับ ฉันทะจากใคร แต่จะต้องยกย่องเชื้อฟังภรรยาหลวง เมื่อภรรยาหลวง ได้รับการยกย่อง และบุตรหญิงชายของนางเป็นผู้รับมรดกโดยชอบ ธรรมของสามีเช่นนี้แล้ว นางจะไม่ขัดขวางการที่สามีจะมีนางบำเรอ บุตรที่เกิดจากนางบำเรอมีสิทธิ์ได้รับมรดกเหมือนกัน แต่ก็น้อย”⁶

นอกจากนี้เจตนาของโยสต์ สเคาเต็นได้กล่าวถึงแนวคิดของชาวไทยในเรื่อง สตรีกับพุทธศาสนา ที่เห็นว่าสตรีเป็นอุปสรรคต่อพระสงฆ์ในการปฏิบัติพระวินัยหรือเป็นต้นตอ แห่งกิเลส เพราะมีข้อความที่สื่อเป็นนัยให้เห็นว่ามีพระสงฆ์ที่สึกออกมาเนื่องจากความชั่วร้าย ทางกามารมณ์ ทั้งยังมีการวางบทลงโทษที่รุนแรงสำหรับพระสงฆ์ที่ทำการร่วมประเวณีกับสตรี สเคาเต็นกล่าวว่า

“...พระสงฆ์ซึ่งถูกเหตุทวนให้เป็นผู้มีฐานันดรศักดิ์สูงกว่าคนสามัญเหล่านี้ จะทำการร่วมประเวณีกับหญิงมิได้ตามบทบัญญัติที่ห้ามไว้อย่างเด็ด ขาดและมีบทลงโทษถึงขั้นถูกเผาทั้งเป็น แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพระสงฆ์รู้สึก ว่าไม่สามารถจะปฏิบัติตามพระวินัยต่อไปได้อีกแล้วก็มีสิทธิ์ที่จะลา สมณเพศและผ้าเหลืองเสียได้ซึ่งก็มีบ่อยๆ และมีเป็นจำนวนมากที่สึก ออกมาด้วยเหตุอื่นที่มีใช้เพราะความชั่วร้ายจากกามารมณ์ ...”⁷

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสเคาเต็นในฐานะชาวต่างชาติ ได้แสดงความคิดเห็น เห็นว่าเรื่องการละเมิดวินัยของพระสงฆ์จนเป็นเหตุให้ต้องสึก ไม่ได้เกิดจากสตรีที่คิดทางพุทธ ศาสนาเห็นว่าเป็นสาเหตุหรืออุปสรรคในด้านการควบคุมความรู้สึगतามารมณ์ของพระสงฆ์ เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์เองด้วย แสดงให้เห็นแนวคิด ของชาวตะวันตกที่ให้ความเสมอภาคกับสตรีมากกว่าชาวไทย

⁶ โยสต์ สเคาเต็น. (2542). เล่มเดิม. หน้า 276 - 277.

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 273.

บันทึกฉบับที่สาม เป็นงานบันทึกของเยเรเมียส ฟาน ฟลีต (Jeremias van Vliet) ชื่อว่า *พรรณนาเรื่องกรุงสยาม*. ใน *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน วลิต)*. เยเรเมียส ฟาน ฟลีต หรือวัน วลิต เป็นพ่อค้าชาวฮอลันดาที่เข้ามาประจำ ณ สถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองระหว่าง พ.ศ. 2176-2185 รวมระยะเวลา 9 ปี ได้เรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับอยุธยาไว้จำนวนมาก หนึ่งในจำนวนนั้นเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2179 คือหลังจากเข้ามาอยู่ในอยุธยาได้ 3 ปี เนื้อหาว่าด้วยประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของอยุธยา ต่อมาฟาน ฟลีตได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าพ่อค้า (Cape-Merchant) ประจำสถานีการค้าที่อยุธยาสืบต่อจากโยสต์ สเคาเติน (Joost Schooten) ซึ่งก็ปรากฏว่างานเขียนในระยะเวลาของฟาน ฟลีตได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของสเคาเตินโดยเฉพาะเรื่องกำเนิดของชนชาติสยามและที่ตั้งของสยาม ต่อมา ใน พ.ศ. 2453 นายแอล. เอฟ. ฟาน ราเวนสเวย์ (L.F. van Ravenswaay) ได้แปลจากต้นฉบับภาษาฮอลันดาโบราณเป็นภาษาอังกฤษในชื่อเรื่อง *Description of the Kingdom of Siam* และนางนันทา วรเนติวงศ์ นักอักษรศาสตร์ 8 ว. หัวหน้ากลุ่มงานแปลและเรียบเรียง กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์แปลจากฉบับแปลภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย นอกจากนี้ฟาน ฟลีต มีผลงานสำคัญอีก 2 เรื่องคือ *พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182 (The Short History of the Kings of Siam)* และ *จดหมายเหตุฟาน ฟลีต (Historical Account of Siam in the 17th Century)* ซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2182 และ พ.ศ. 2183 ตามลำดับ

ฟาน ฟลีตแสดงให้เห็นถึงชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของสตรีอยุธยาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 โดยเนื้อหาเน้นไปที่สตรีสามัญมากกว่าสตรีชั้นสูง ฟาน ฟลีต ได้อธิบายสถานภาพสตรีสามัญตรงกับงานบันทึกของชาวตะวันตกเล่มอื่นในประเด็นที่สตรีสามัญต้องรับภาระหนักทั้งในเรื่องของการทำไร่นา ดูแลงานในบ้านเรือน ส่วนเรื่องรูปร่างของสตรีไทย ฟาน ฟลีต กลับมีมุมมองที่แตกต่างจากผู้บันทึกคนอื่นที่มักพรรณนาถึงสตรีไทยว่าไม่ค่อยสวยงามแต่ก็ริยามารยาทเรียบร้อยดี ส่วนฟานฟลีต กล่าวถึงสตรีไทยว่ามีรูปร่างสมส่วนดี แต่หลอกหลวงไว้ใจไม่ค่อยได้ ตามที่ฟาน ฟลีต บันทึกไว้ ดังนี้

“...โดยทั่วไปแล้ว พวกสยามมีส่วนสัต์ดี ร่ามสูงดี ผิวสีน้ำตาลระหว่างดำและเหลือง ... นิสัยของพวกเขาร่าเริง ซลาดกลัว ไว้ใจไม่ได้ ปิดบังอำพราง หลอกหลวง ช่างพูด และเต็มไปด้วยการโกหก นอกจากนี้แล้ว พวกผู้ชายมักเกียจคร้านและเฉื่อยชางนทำให้พวกผู้หญิง ต้องทำงานทั้งหมดในท้องนา พวกผู้หญิงเหล่านี้พายเรือไปตามลำน้ำด้วย และยังทำสิ่งอื่นอีกมากมายหลายสิ่ง และทำงานอย่างเดียวกับพวกทาสของเธอทำและเอาใจใส่ดูแลครอบครัวของพวกเธออย่างขยันขันแข็ง ในอีกด้านหนึ่ง ทางฝ่ายพวกผู้ชายไม่ทำอะไรอื่นเลยนอกจากเข้าวัง รับ

ราชการในกองทัพ หรือเดินเล่นเรื่อยเปื่อยไปในถนน พวกเขารักที่จะ
นั่งพูดคุยในบริเวณลานโล่งสาธารณะ ในโรงเหล้า หรือในบ้านเรือน
ของพวกเขา และพวกเขามักใช้เวลาของพวกเขาไปอย่างเหลวไหลไม่ได้
เรื่องอะไร...⁸

งานของฟาน ฟลีต ยังกล่าวถึง สถานภาพสตรีไทยในสมัยอยุธยาด้านการศึกษาว่าไม่มี
โอกาสได้เรียนหนังสือเหมือนผู้ชายที่ได้เรียนอ่านเขียนจากพระสงฆ์ แต่สตรีจะได้เรียนเพียง
วิชางานบ้านการเรือนเท่านั้น

“... พวกลูกสาวต้องอยู่ในบ้านของพ่อแม่มาโดยตลอด พวกเด็กหญิงไม่
ค่อยได้เรียนเขียนและอ่าน แต่ในวัยเยาว์พวกเธอจะได้เรียนการเย็บผ้า
การปั่นฝ้ายและอื่น ๆ...”⁹

ส่วนสตรีชั้นสูงที่เป็นภรรยาของขุนนาง ฟาน ฟลีตกล่าวถึงสตรีกลุ่มนี้ว่าต้องเข้ามาอยู่
ในวังซึ่งอาจหมายถึงฝ่ายในด้วยเหตุผลเรื่องความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ สำหรับ
ครอบครัวของชนชั้นสูงนั้น สามีอาจมีภรรยาได้หลายคนตามใจชอบ แต่ภรรยาน้อยจะต้องเชื่อ
ฟังหรืออยู่ภายใต้อำนาจภรรยาหลวงแม้แต่ภรรยาพระราชทานก็ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของ
ภรรยาหลวงเช่นกัน ในมุมมองของฟาน ฟลีต แม้ว่าสามีจะมีภรรยาหลายคน สิ่งที่ทำให้ภรรยา
หลวงยอมรับและพึงพอใจ คืออำนาจที่อยู่เหนือบรรดาภรรยาอื่น และสิทธิตามกฎหมายในการ
ได้รับมรดกของภรรยาหลวงและบุตรที่มีมากกว่าภรรยาอื่นและบุตรของภรรยาอื่น เมื่อ
สามีตายภรรยาหลวงจะได้รับมรดกของสามีจำนวน 1 ใน 3 สำหรับบุตรภรรยาจะได้รับแบ่ง
จากภรรยาหลวงอีกทีหนึ่ง¹⁰

บันทึกฉบับที่สี่เป็นบันทึกของนิโกลัส แชรแวงส (Nicolas Gervaise) นักเดินทางชาว
ฝรั่งเศสที่ติดตามคณะเผยแพร่คริสต์ศาสนาเข้ามาในสยามระหว่าง พ.ศ. 2224-2229 ใน
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แชรแวงสได้บันทึกความรู้ที่เขาพบเห็นไว้เป็นหนังสือชื่อ *Histoire
Naturelle et Politique du Royaume de Siam* หรือ **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง
แห่งราชอาณาจักรสยาม** (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จาก
การอ่านหนังสือภาษาสยามที่เขามีไว้ในครอบครอง และการรับฟังข้อมูลจากผู้รู้ต่าง ๆ อาจถือ
เป็นบันทึกรุ่นแรก ๆ เกี่ยวกับสยามในสมัยอยุธยาโดยชาวฝรั่งเศส บันทึกเรื่องนี้พิมพ์จำหน่าย

⁸ ฟาน ฟลีต. (2546). *พรรณนาเรื่องกรุงสยาม* ใน *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต* (วัน ผลิต).
แปลโดย นันทา วรเดวิดส์. หน้า 128.

⁹ แหล่งเดิม. หน้า 136.

¹⁰ แหล่งเดิม. หน้า 131 - 133.

ครั้งแรกโดยพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV)* แห่งฝรั่งเศสที่กรุงปารีสเมื่อ พ.ศ. 2231 แพลและตีพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรกใน พ.ศ. 2510 โดยสันต์ ท. โกมลบุตร

การพิมพ์หนังสือเล่มนี้ครั้งแรกที่กรุงปารีสใน พ.ศ. 2231 มีเป้าหมายส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการเปิดพรมแดนความรู้เกี่ยวกับสตรีไทยให้กับสตรีในยุโรปได้รับรู้ องค์ความรู้เกี่ยวกับสตรีไทยทั้งสตรีชั้นสูงและสตรีสามัญในสมัยสมเด็จพระนารายณ์จึงถูกบันทึกลงในหนังสือเล่มนี้ โดยแสดงรายละเอียดไว้มากพอสมควร สตรีในราชสำนักที่ถูกกล่าวถึงเป็นพิเศษคือพระราชธิดาของสมเด็จพระนารายณ์ (แซรวาสเรียกว่า เจ้านารายณ์ หรือ *Châou Narai*) ซึ่งประสูติแต่สมเด็จพระราชินีที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงปฏิบัติเป็นอันมาก ในมุมมองของแซรวาสนั้น พระราชธิดาพระองค์นี้ (กรมหลวงโยธาเทพ-ผู้เขียน) ทรงพระปรีชาสามารถมากและทรงเป็นรัชทายาทได้โดยชอบธรรม โดยได้กล่าวไว้ว่า

“... เจ้าหญิงอันถือสมภพจากการอุปภิเษกสมรสนั้น มิได้ทรงด้อยพระจริยานุวัตรและคุณธรรมความดีไปกว่าพระชนนีเลย ... พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงทราบพระจริยวัตรของพระราชบุตรดีกว่าผู้อื่น จึงทรงหมายจะทดลองพระทัยดูเมื่อ 3 หรือ 4 ปีที่ล่วงมาแล้วนี้เอง... ในฐานะที่เอาทรงเป็นรัชทายาทโดยธรรมแห่งราชบัลลังก์ วันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงสำราญพระราชฤทัยด้วยการพระราชทานมหามงกุฏ มอบให้เอापกครองแผ่นดินสองเวลาคราละ 24 ชั่วโมงเท่า่นั้น (*deux fois vingt-quatre heures seulement*) เธอก็ทรงกระทำได้อย่างเกินความคาดหมาย โดยทรงวินิจฉัยอรรถคดีที่ยากๆ ในที่ประชุมขุนนางได้ ประดุจว่าเธอได้ถือสมภพมาเพื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินตลอดพระชนมชีพทีเดียว ... เธออาจจะทรงปฏิบัติราชการณียกิจได้เป็นอย่างดีถ้าเธอได้รับการเรียกร้อง มีอยู่ประการเดียวเท่านั้นที่เราอาจตำหนิเธอได้อย่างถูกต้อง กล่าวคือเธอทรงถือเคร่งในเรื่องจรรยาบรรณทหนักแม้จะมีการกระทำผิดเพียงเล็กน้อยเช่นการที่นางสนองพระโอษฐ์ด่าทอเพื่อนพนักงานด้วยกัน เธอก็ทรงจะทรงสั่งให้โกนหัวเสียทันทีต่อพระพักตร์...”¹¹

* พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์บูร์บง (Bourbon) ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1643-1715 เป็นยุคที่สถาบันกษัตริย์มีอำนาจสูงสุด วัฒนธรรมก็พัฒนาและเจริญถึงขีดสูงสุด ทรงดำเนินวิเทศโยบายขยายอำนาจสืบทอดจากคาร์ดินัลริเชอเลียอ (Cardinal Richelieu) อัศวินมหาเสนาบดีในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 13 (Louis XIII) พระราชบิดา แต่ในปลายสมัยสืบเนื่องจากทำสงครามสืบราชบัลลังก์สเปน (War of the Spanish Succession) กับมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ ได้สร้างความเสียหายอย่างมหันต์ให้แก่ฝรั่งเศสทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (ข้อมูลจาก: อนันต์ชัย เลาหะพันธ์. (2550). *France; French Republic: สาธารณรัฐฝรั่งเศส*. ใน *สารานุกรมประเทศไทยในทวีปยุโรป ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน). หน้า 192-193.)

¹¹ นิโกลาส์ แซรวาส. (2550). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 198 - 199.

นอกจากนั้น แชรแอสได้กล่าวถึงสตรีในราชสำนักอีกสองพระองค์ที่มีบทบาทปรากฏอยู่บ้าง โดยเขากล่าวว่าได้ถูกใช้เป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมให้กับพระราชวงศ์ที่สถาปนาขึ้นใหม่และการอ้างความมั่นคงของราชบัลลังก์ เจ้านายสตรีพระองค์แรกนั้นเขาได้กล่าวว่าเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง (ชรแอสไม่ได้ระบุพระนามไว้แต่สันนิษฐานว่าเป็นพระราชธิดาองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) ซึ่งต้องทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (Châou Pasâ Thong) เพื่อการอ้างราชบัลลังก์ของพระองค์ให้มีความชอบธรรมในการยึดอำนาจจากพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมถึงสองพระองค์¹² และเจ้านายสตรีองค์ที่สองที่ชรแอสได้กล่าวถึง คือพระชนินุชจาร์วมพระชนนีของสมเด็จพระนารายณ์ (กรมหลวงโยธาเทพ-ผู้เขียน) ซึ่งพระเจ้าอาของสมเด็จพระนารายณ์ (สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา-ผู้เขียน) ทรงปรารถนาจะได้มาเป็นพระสนม และกลายเป็นกรณีพิพาทที่สมเด็จพระนารายณ์ใช้เป็นประเด็นก่อความขัดแย้งทางการเมืองกับสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาจนกระทั่งนำมาซึ่งการยึดอำนาจ การกล่าวถึงกรมหลวงโยธาเทพและกรมหลวงโยธาเทพของชรแอสยิ่งสะท้อนให้เห็นการก้าวเข้ามามีบทบาทของสตรีในราชสำนักอยุธยาตอนปลายที่มีบทบาททางการเมืองที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนั้นชรแอสยังได้บรรยายถึงสถานที่พักอาศัยในเขตพระราชฐานชั้นในของพระราชวังเมืองละโว้และการห้ามผู้ชายเข้าเขตพระราชฐานชั้นในแม้แต่พระราชโอรส ไว้ว่า

“... เหล่าสนมกำนัลก็มีที่พักอาศัยงดงามเป็นตึกแถวยาวขนานไปกับพระตำหนักที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินและพระราชธิดาตั้งแต่มุมโน้นจนจรดมุมนี้และการเข้าออกก็ยากมาก ห้ามแม้กระทั่งพระราชโอรส มีแต่พวกขันที (eunuque) เท่านั้น ที่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปถวายการปรนนิบัติได้ ...”¹³

ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับสตรีสามัญ เป็นการกล่าวถึงสตรีไทยในฐานะผู้เป็นภรรยาทั้งในเรื่องสถานภาพความเป็นอยู่ภาระและหน้าที่ มีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้ ในด้านสถานภาพของสตรีภายในบ้านนั้นภรรยาในฐานะเป็นรองสามีเห็นได้จากประเพณีปฏิบัติที่ภรรยาจะรับประทานอาหารหลังสามี ชรแอส กล่าวไว้ว่า “... มีระเบียบการบริโภคอาหารดังนี้ สามีเป็นผู้กินก่อนแต่ลำพังคนเดียวต่อเมื่ออิ่มแล้วภรรยาจึงเข้านั่งกินและหลังจากมารดาแล้วจึงจะถึงเวรของพวกลูก ๆ ซึ่งมีสำหรับของตนต่างหาก ไม่ว่าจะมียศ 10 หรือ 15 คน ...”¹⁴ สามีสามารถเอาภรรยาเป็นเดิม

¹² อ่านเพิ่มเติมในบันทึกของชรแอส หน้า 194.

¹³ นิโกลาส์ ชรแอส. (2550). เล่มเดิม. หน้า 61 - 62.

¹⁴ แหล่งเดิม. หน้า 101.

พันในการพนันได้ เมื่อเสียพนันก็ขายภรรยาลงเป็นทาส ความว่า “...สิ่งที่พวกเขานิยมเท่าๆ กับ มหรสพก็คือ เล่นการพนัน ปรากฏว่าเมื่อเล่นเสียจนหมดทรัพย์สินแล้ว ก็เอาเมีย, ลูกลงเป็นเดิม พัน ครั้นเสียไปอีกก็เอาตัวลงเป็นเดิมพัน เมื่อเสียอีกก็ยอมไปเป็นข้าเขาแต่โดยดี ...”¹⁵

แซรแวลกล่าวถึงสถานภาพของสตรีไทยที่ต้องยอมรับการมีภรรยาหลายคนของผู้ เป็นสามีตามที่สังคมไทยในอดีตเห็นว่าเป็นการเชิดหน้าชูตาของฝ่ายบุรุษโดยเฉพาะในหมู่ขุนนาง สถานภาพที่ไม่เท่าเทียมกันของสตรีขึ้นอยู่กับว่าอยู่ในฐานะภรรยาหลวง ภรรยาหน้า หรือ ภรรยาทาส ซึ่งตรงกับแง่มุมของชาวตะวันตกท่านอื่นที่ได้บันทึกไว้ และเขาเห็นว่าค่านิยมหรือ ธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้เป็นอุปสรรคประการหนึ่งของการเผยแพร่คริสต์ศาสนา โดยแซรแวล ได้วิจารณ์ไว้ ดังนี้

“คนสยามไม่มีกฎหมายหรือทางมนุษยธรรมอันใดที่ห้ามการมี ภรรยาหลายคน ปรากฏว่าทั่วราชอาณาจักรนอกรีตนี้ ได้มีประเพณี ตักต้ำบรรพหนูดให้ทำได้อยู่ และถือกันว่าเป็นความจำเป็นเสียด้วย ปัจจุบันนี้จึงเป็นอุปสรรคสำคัญแก่การสถาปนาคริสต์ศาสนาอยู่มาก พวกขุนนางถือว่าการมีเมียหน้าได้หลายคนนั้นเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตา อย่างสูง ขุนนางใดไม่มีเมียน้อยก็ถือกันว่าเป็นคนอวดคัตเติมที่ ที่นี้ก็ เช่นเดียวกับที่อื่นคือมีความแตกต่างกันมากระหว่างเมียหลวงกับ เมียน้อย เพราะพวกหลังนี้ได้รับให้เข้ามาอยู่ในบ้านโดยไม่มีพิธีรดอง อะไร ... นางมักจะเป็นนางทาสมาก่อนที่จะได้รับเลื่อนฐานะขึ้นเป็น เมียน้อย เมียหลวงจึงควบคุมดูแลอยู่ประดุจหญิงรับใช้ในบ้าน ใช้ให้ ทำงานที่หยาบๆ และต่ำต้อยอยู่ในครัวเรือน โดยเมียหลวงควบคุมแจอยู่ ทุกอิริยาบถ และถ้าถูกจับได้ว่าเล่นขู้ขลุ่ยแล้ว เมียหลวงก็จะนำความ ไปแจ้งแก่สามีให้ลงโทษจับโกนหัวเสีย ทำนองเดียวกับกับในประเทศ ฝรั่งเศสที่ถือว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความอัปยศและเป็นการประจานกัน อย่างรุนแรงที่สุดสำหรับสตรีเพศ ... สำหรับเมียหลวงหรือเมียเอกนั้น ... การแต่งงานนั้นเขาได้ประกอบขึ้นด้วยพิธีรดองอันเอิกเกริกและเสียค่าใช้จ่ายมาก ก่อนที่จะร่วมหอลงโลงก็ดูท่าที่กันอยู่นานวัน ...”¹⁶

ในขณะที่เดียวกันแซรแวลได้วิเคราะห์ถึงการมีภรรยามากของชายไทยซึ่งเขาใช้ถ้อยคำใน การวิจารณ์เรื่องการมีภรรยาของชายไทยว่าเป็นเรื่องของกามบริโภค โดยแซรแวลเห็นว่าเป็น ประเพณีนิยมแต่ในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น ส่วนไพร่ซึ่งเป็นชนชั้นล่างไม่ปรากฏว่ามีความนิยม เท่าไรนัก ซึ่งแซรแวลเห็นว่าเป็นเหตุผลมาจากเรื่องทางเศรษฐกิจซึ่งการมีภรรยาต้องมีค่าใช้จ่าย

¹⁵ นิโกลาส์ แซรแวล. (2550). เล่มเดิม. หน้า 116 - 118.

¹⁶ แหล่งเดิม. หน้า 93 - 94.

จ่ายมาก และเขายังเปรียบเทียบความประพฤติของสตรีไทยว่าส่วนใหญ่มีความประพฤติเรียบร้อยแตกต่างจากสตรีในยุโรป ดังนี้

“...ในระหว่างที่ข้าพเจ้ายังอยู่ในประเทศสยามนั้น มีผู้พยายามให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า ในบรรดาชนชั้นดำนั้น มีความสำรวมในกามบริโภคเป็นอันมากไม่ค่อยปรากฏว่าชายมีเมียหลายคน แต่ข้าพเจ้าก็ฝึใจเชื่ออยู่ตลอดมาเหมือนกันว่า การที่พวกเขามีความสำรวมเช่นนั้นก็เพื่อขจัดปัญหาค่าใช้จ่ายในอันที่จะต้องเลี้ยงเมียหลายคนนั่นเอง พวกขุนนางที่มีรายได้จากค่าเช่าที่ดินของตน อาจมีเมียมากเท่าไรก็ได้ตามปรารถนา ยังมีมากเท่าไรก็ยังได้รับความนับหน้าถือตามากขึ้นเท่านั้นหญิงเหล่านี้มักจะเรียบร้อยอย่างน่าสรรเสริญ ไม่ค่อยมีคนเจ้าชู้และไม่ซื้อต่อสามี อันอาจจะเป็นเพราะการคบขู้ผู้ชายนั้นมีโทษระวางหนักหรืออาจจะเป็นเพราะพวกเจ้าหล่อนมีกามารมณ์แตกต่างกับผู้หญิงในยุโรปก็เป็นได้...”¹⁷

ในด้านวิถีชีวิต เช่นเดียวกับงานบันทึกก่อนหน้านี้ที่มองเห็นถึงภาวะของสตรีไทยโดยเฉพาะสตรีสามัญที่ต้องทำงานหนักและรับผิดชอบในครอบครัวสูง แชรแอสเห็นว่าสตรีไทยในฐานะภรรยาเป็นผู้ที่ต้องรับภาระสำคัญในบ้านเมื่อสามีถูกเกณฑ์ไปรับราชการเป็นเวลา 6 เดือน (ในสมัยอยุธยาการเกณฑ์แรงงานไพร่จะถูกเกณฑ์เดือนเว้นเดือน เรียกว่า เข้าเดือนออกเดือน) ซึ่งภายใน 6 เดือนนี้สตรีต้องรับผิดชอบดูแลมาก¹⁸

ชรแอสได้อธิบายให้เห็นถึงความแตกต่างในสถานภาพของสตรีชั้นสูงกับสตรีสามัญไว้อย่างชัดเจนว่า สตรีชั้นสูงซึ่งเป็นผู้มีฐานะดีจะมีคนรับใช้โดยที่ไม่ต้องลงมือทำเองในขณะที่สตรีสามัญหรือสตรีชั้นล่างต้องทำเองทุกอย่างตั้งแต่ทำอาหารมาบริโภค ทำอาหาร และประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัว แต่สิ่งที่เหมือนกันทั้งสตรีชั้นสูงและสตรีชั้นล่าง คือสตรีไทยต้องปฏิบัติหน้าที่หลักในด้านการประกอบอาหาร งานบ้านงานเรือน และการเย็บปักถักร้อยซึ่งงานของสตรีชั้นสูงจะมีความประณีตกว่า โดยชรแอสกล่าวถึงความประณีตในงานเย็บปักไหมว่ามีฝีมือทัดเทียมกับงานของสตรีในยุโรป ดังนี้

“หญิงผู้มีฐานะดีทำงานอยู่ในบ้านเรือนของตนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่สมาชิกในครัวเรือน บงการให้ทำอาหารการกินหรือลงมือปรุงอาหารด้วยตนเองให้สามีบริโภค และใช้เวลาที่เหลือปักสะตึงกลิ้งไหมทอง, ไหมเงินและไหมธรรมดา ซึ่งลางทีก็ประณีตเทียมเท่าที่ทำกันในทวีป

¹⁷ นิโกลาส์ ชรแอส. (2550). เล่มเดิม. หน้า 69 - 70.

¹⁸ แหล่งเดิม. หน้า 129.

ยุโรปเหมือนกัน...

...หญิงที่มีฐานะต่ำลงมากก็ปั่นฝ้ายและทอผ้า ทำเป็นผ้าถุงของสามีและเครื่องนุ่งห่มของตนเอง ถ้านางยากจนไม่มีด้ายจะทอผ้าหรือเมล็ดพันธุ์ฝักที่จะเพาะปลูกแล้ว ก็ไปรับจ้างเขาทำงานเพื่อได้เงินมาจุนเจือทางครอบครัว หรือช่วยเขาทำไร่ทำสวน หรือนวดข้าวมัดข้าว ผู้หญิงชาวสยามชอบสนทนาเหมือนผู้หญิงฝรั่งเศสมีการไปมาหาสู่บ่อยเหมือนกัน การอาบน้ำเป็นสิ่งสำราญใจอย่างหนึ่งในชีวิตของผู้หญิงเท่าๆ กับผู้ชาย ...”¹⁹

แซรแวงสยังได้บันทึกสะท้อนคติทางพุทธศาสนาของสังคมไทยว่า ในข้อห้ามหลายข้อของพระภิกษุนั้นมีข้อห้ามที่เกี่ยวกับสตรี กล่าวคือมิให้พระสงฆ์ใกล้ชิดและมีสัมพันธกับสตรีเพศ หากพระสงฆ์มีสัมพันธกับสตรีเพศจะถูกลงโทษอย่างหนัก แต่ก็ยังมีพระสงฆ์และสามเณรที่ประพฤติผิดในเรื่องนี้จนต้องถูกลงโทษ

“... พระภิกษุที่ถูกจับได้คาหนังคาเขาว่า ประกอบเมถุนกรรมกับบุคคลต่างเพศ เพราะเหตุว่าการประกอบเมถุนกรรมและการเป็นขู้ขี้สาวในขณะที่อยู่ในสภาพพรหมจรรย์นั้น นับว่าเป็นการลบหลู่พระศาสนา และต้องระวางโทษถึงตายในการประหารที่ทารุณที่สุด...”²⁰

ในขณะที่เดียวกันแซรแวงสได้กล่าวยกย่องสตรีไทยว่าเป็นผู้มีความศรัทธาต่อพุทธศาสนา โดยสตรีมักเป็นผู้ทำบุญอยู่บ่อยๆ และเมื่อถึงวัยชราแล้วซึ่งแซรแวงสมองว่าเป็นวัยที่เปื้อนอายุ ในเรื่องราวทางโลก หรือมองอีกมุมหนึ่งอาจตีความหมายได้ว่า สตรีไทยจะหมดสิ้นภาระความรับผิดชอบก็ต่อเมื่อเข้าสู่วัยชรา สตรีชราเหล่านี้จึงมักจะบวชเป็นชี

“สตรีชาวสยามรักเสรีภาพมากเกินกว่าที่จะยอมมอบตนอยู่ในสำนักเหมือนอย่างนางชีของเรา ... นางจะไปบำเพ็ญเพียรอยู่ที่ต่อเมื่อล่วงเข้าถึงวัยที่เปื้อนอายุในโลกก็วิสัยแล้วเท่านั้น... โดยที่พวกนางต้องติดต่อกับพระสงฆ์องค์เจ้าอยู่เสมอ จึงได้มีกำหนดกฎเกณฑ์อนุญาตให้สตรีบวชเป็นชีได้ต่อเมื่ออายุล่วงเลยวัย 50 ปีแล้วเท่านั้น เพื่อป้องกันข้อครหา นางต้องโกนหัวโกนคิ้วเหมือนอย่างภิกษุและนุ่งขาวห่มขาว ... พวกนางมิได้อยู่กันเป็นคณะในอาราม นางจากครอบครัวมารวมกันอยู่หมู่ละ 3-4 คนในที่ใกล้ๆ วัด นางมิได้ปฏิบัติงานตน และถือกำหนดกฎวินัยเอา

¹⁹ นิโกลาส์ แซรแวงส. (2550). เล่มเดิม. หน้า 115.

²⁰ แหล่งเดิม. หน้า 90.

ตามอย่างภิกษุเท่านั้นประพฤติปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกอย่างฟังสวดมนต์ทุกวัน และเจริญภาวนาเป็น เป็นเวลานานๆ อยู่ในโบสถ์ งานส่วนใหญ่ของนางคือปรนนิบัติพระสงฆ์ มีการจัดหาเครื่องจันทน์ถวายและช่วยเหลือในกิจการด้านต่างๆ ด้วยการรอคอยท่านอยู่เบื้องหน้า นางไปเยี่ยมคนยากจนและคนเจ็บไข้ได้ป่วยและบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์กับผู้อื่นในด้านทานมัยอย่างเคร่งครัด ด้วยประการฉะนี้พวกนางจึงได้รับสิทธิต่างๆ ทุกอย่างเท่าๆ กับพระสงฆ์ และได้รับความเคารพนับถือโดยเท่าเทียมกัน ทุกคนต้องไหว้นาง และพวกนางจะไหว้ก็แต่พระภิกษุและวัดวาอารามเท่านั้น เขาเรียกสตรีเหล่านี้ว่านางชี (Nang chy) คือนักบวชหญิง พวกนางมีตำแหน่งแห่งที่หนึ่งต่างหากภายในโบสถ์ และในศาสนพิธีต่างๆ มีผู้นิมนต์นางชีไปในงานศพพวกขุนนาง ซึ่งพวกนางก็ไปกันโดยระเบียบเป็นขบวน และการไปในงานเช่นนี้ พวกนางจะได้รับของถวายเป็นจตุปัจจัยอย่างอุดมสมบูรณ์ทีเดียว”²¹

แชรวสยังกล่าวถึงเกียรติเล็กเกียรติน้อยของสตรีไทยในมุมมองของเขาว่ามีบทบาทเด่นในบางเรื่อง เช่น ในการพิจารณาคดีสตรีไทยจะเป็นผู้ที่แตกต่างเก่งกว่าชาย สตรีไม่นิยมเล่นการพนัน หากเล่นก็จะเป็นเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งแชรวสถือว่าเป็นโชคดีของสามีชาวไทย เป็นต้น จากแง่มุมของแชรวส สะท้อนให้เห็นว่าอุปนิสัยของสตรีไทยมีความรับผิดชอบมากกว่า มีความอดทนสูงและจริงจังกว่าผู้ชายทั้งอุปนิสัยเช่นนี้ของสตรีไทยอาจเกิดจากค่านิยมในสังคมที่ยึดเยียดภาระให้แก่สตรี

แชรวสได้กล่าวถึงด้านการแต่งกายว่าสตรีไทยนิยมนุ่งผ้าถุงไว้ผมสั้นและมีพิ่นสีดำเป็นเงาและยกย่องว่าสตรีไทยแลดูสะอาดสะอ้าน ได้บรรยายไว้ว่า

“...เครื่องนุ่งห่มของผู้หญิงไม่แปลกกว่าของผู้ชายเท่าไร สำหรับผ้าถุงนั้นตามสายตาของข้าพเจ้า เห็นว่าออกจะกว้างกว่าของผู้ชายสักหน่อย นางปล่อยให้ชายตก กล่าวคือไม่ม้วนเป็นชายกระเบน ... ตามปรกติเป็นผ้าถุงสีดำ ซึ่งผู้หญิงถือกันว่างามและภูมิฐาน ลางที่ก็ทอสอดเส้นทองแล่งหรือเส้นเงินแล่ง มีผ้าแถบมัสลินผืนแคบๆ คาดอก ส่วนอื่นของร่างทั้งหมดเปลือย ... สตรีเหล่านี้สะอาดสะอ้าน แม้จะเดินด้วยเท้าเปล่าและไว้ผมสั้นเหมือนอย่างผู้ชายเพื่อทำเส้นผมให้เป็นเงางามนางใช้น้ำมันทา เรียกว่า น้ำมันหอม (Naman hym) ... สิ่งนี้ผู้หญิงสยาม ไม่อาจทนดูพวกเราได้ก็คือตรงที่พวกเรามีพิ่นขาวเพราะพวกนางเชื่อกันว่าพวกภูตผีปีศาจเท่านั้นที่มีพิ่นขาว และเป็นที่น่าอัปอายที่มนุษย์เราจะมิ

²¹ นิโกลาส์ แชรวส. (2550). เล่มเติม. หน้า 173-174.

พื้นขาวเหมือนอย่างสัตว์เดี๋ยวจนฉาน ฉะนั้นพอหญิงชายมีอายุได้รัก 14-15 ปีก็เริ่มทำให้ฟันดำและเป็นงา ...”²²

บันทึกฉบับที่ห้า คือ จดหมายเหตุพงศาวดารกรุงสยาม หรือ จดหมายเหตุลาลูแบร์ ผลงานบันทึกของมองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งเป็นคณะทูตานุทูตฝรั่งเศสชุดที่ 2 ที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นการพรรณนาเรื่องราวต่างๆ ตั้งแต่สภาพภูมิศาสตร์ของกรุงสยาม สินค้าในสยาม การประกอบอาชีพกิจกรรม บ้านเรือนผู้คน ตลอดจนวิถีชีวิต ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาฝรั่งเศส และมีการแปลต่ออีกหลายภาษา ฉบับภาษาไทย แปลโดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยทรงแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ชื่อว่า *A New Historical Relation of the Kingdom of Siam by Monsieur De La Loubere*.

ลาลูแบร์ กล่าวถึงการแต่งกายของสตรีไทยว่า ผู้หญิงนุ่งผ้านุ่งยาวคลุมแข้ง ในขณะที่ผู้ชายจะโจงกระเบนม้วนตลบกลับขึ้นไปข้างหลังหว่างขา ส่วนท่อนบนมักท่อมผ้าปกปิดส่วนบน บางทีก็ห่มสไบอีกผืนหนึ่งทับ หรือใช้สไบทำตะเบงมาน สตรีสามัญบางคนก็เปลือยอก อย่างไรก็ตามลาลูแบร์ยังเห็นว่าอุปนิสัยของหญิงไทยเป็นชนชาติที่ช้ำอายอย่างยิ่งในโลก โดยลาลูแบร์ได้ยกตัวอย่างว่า ขณะที่เรือเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสแล่นเข้าพระนคร ผู้หญิงที่เปลือยอกนั่งอยู่ในเรือริมฝั่งยังหันหลังให้กับขบวนแห่ และมีการเอาแขนกำบังซึ่งลาลูแบร์รู้สึกประหลาดใจที่ไม่สามารถจะมองผ่านแขนไปได้²³

สำหรับการแต่งงานและการมีภรรยา ลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ตรงกับบันทึกของชาวตะวันตกท่านอื่นในประเด็นที่ชายไทยมีสิทธิโดยชอบธรรมในการมีภรรยาหลายคน เขาได้วิเคราะห์ว่าเป็นการมีภรรยาหลายคนของชายไทยเป็นการสร้างเสริมบารมีและกล่าวถึงความแตกต่างของภรรยาหลวง อนุภรรยา และภรรยาทาส ลาลูแบร์วิจารณ์ว่ากฎหมายในสยามห้ามการสมรสในญาติสนิทชั้นที่ 1 แต่ผู้ที่ล่วงละเมิดคือ พระมหากษัตริย์ อันเกิดจากความคิดว่าผู้เหมาะสมจะเป็นชายาของพระมหากษัตริย์ต้องเป็นผู้ใกล้ชิดแม้ว่าเป็นพี่น้องกัน ทั้งนี้มาจากคติสมมติเทพ และความพยายามสงวนอำนาจในหมู่ราชวงศ์²⁴

บันทึกฉบับสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในงานชิ้นนี้คือ **ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์** ของ เอนเกลเบิร์ต แกมปีเฟอร์ (Engelbert Kaempfer) ผู้บันทึกงานนี้เป็นนายแพทย์ชาวเยอรมันที่

²² นิโกลาส์ แชรแวส. (2550). เล่มเดิม. หน้า 103-104.

²³ มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์. (2505). จดหมายเหตุพงศาวดารกรุงสยาม หรือ จดหมายเหตุลาลูแบร์. แปลโดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. หน้า 11 - 113.

²⁴ แหล่งเดิม. หน้า 222 - 223.

ทำงานให้กับบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ ซึ่งได้ร่วมเดินทางพร้อมคณะทูตฮอลันดา*จาก บัตตาเวีย (Batavia) หรือกรุงจาการ์ตา (Jakarta) ไปถึงญี่ปุ่นใน พ.ศ. 2231 ตรงกับต้นสมัย สมเด็จพระเพทราชาและได้แวะเข้ามาเยือนกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 24 วัน เพื่อถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยาด้วย ระหว่างพำนักอยู่ที่หมู่บ้านฮอลันดา แกมบีเฟอร์ได้ไปเยือนสถานที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกกรุงศรีอยุธยา บันทึกจดหมายเหตุของแกมบีเฟอร์ในครั้งนั้น ซึ่งต่อมารู้จักกันในชื่อภาษาอังกฤษว่า *The History of Japan Together with a Description of the Kingdom of Siam* ได้รับการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษครั้งแรกโดยโยฮัน กาสปาร์ ชอยซ์เชอร์ (Johann Gaspar Scheuchzer) ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2270 ตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แปลเป็นภาษาไทยในพ.ศ.2508 โดยนายอัมพร สายสุวรรณ กองวรรณคดี กรมศิลปากร

ในจดหมายเหตุการเดินทางของแกมบีเฟอร์ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตชาวไทยไว้ไม่มาก แต่ได้กล่าวถึงสตรีไทยไว้บ้าง แกมบีเฟอร์ได้กล่าวถึงการแต่งกายของสตรีไทยและวิจารณ์สำริดว่า สตรีลาวไม่ได้ทั้งรูปร่างและผิวพรรณ ความดังนี้

“... รูปร่างและผิวพรรณภายนอกของคนลาวละม้ายจีน แต่คล้ำกว่า และระหงสวยกว่าไทย ผมไว้จอนหูเหมือนชาวมอญและชาติที่อยู่ตามชายทะเลผู้ชายไม่มีเครื่องประดับอะไรแต่ถ้าเป็นผู้หญิงถ้ายังไม่แต่งงานสวมตุ้มหู ผู้ชายป้ายสีเป็นรูปดอกไม้อะกิงไม้ที่ชาติตั้งแต่ข้อเท้าขึ้นมาจนถึงเข่า ...”²⁵

* ประมุขรัฐ (Stadholder) ของฮอลแลนด์หรือเนเธอร์แลนด์ในขณะนั้นคือเจ้าชายวิลเลียมที่ 3 (William III) เดิมในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ดินแดนเนเธอร์แลนด์ทั้ง 17 มณฑลถูกรวมเข้ากับสเปนตามพระราชกฤษฎีกา ค.ศ. 1549 (Pragmatic Sanction of 1549) ต่อมา ใน ค.ศ. 1579 มณฑล 7 แห่งทางตอนเหนือได้รวมตัวกันเป็นสหภาพแห่งยูเทรคต์ (Union of Utrecht) และประกาศอิสรภาพจากการปกครองของสเปนในอีก 2 ปีต่อมา เรียกชื่อว่าสหมณฑลแห่งเนเธอร์แลนด์ (United Provinces of the Netherlands) ทั้งนี้ เนื่องจากเหตุผลทางด้านการเมืองและศาสนา โดยมีอังกฤษให้การสนับสนุนการประกาศอิสรภาพครั้งนี้ ส่วนมณฑล 10 แห่งทางตอนใต้ก็คือราชอาณาจักรเบลเยียมในปัจจุบัน (ข้อมูลจาก: อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์. (2550). *Netherlands, Kingdom of the : ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์*. ใน *สารานุกรมประเทศไทยยุโรป ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน). หน้า 494-497.

²⁵ เอนเซลเบิร์ต แกมบีเฟอร์. (2508). *ไทยในจดหมายเหตุแกมบีเฟอร์*. แปลโดย อ.สายสุวรรณ. หน้า 41.

หญิงชาวสยามกับลูกชาย

ที่มา : มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์. (2548). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 94.

นอกนั้นเป็นการกล่าวถึงเกร็ดทั่วไปเช่นมีสตรีไทยที่เป็นภรรยาชาวโปรตุเกสและอาศัยอยู่ทางทิศใต้ของกรุงศรีอยุธยา การกล่าวเรียกสตรีที่ให้นมแก่เด็กโดยที่ไม่ได้เป็นมารดาของเด็กอย่างยกย่องว่า แม่นม และถือว่าลูกของแม่นมกับตนเสมือนเป็นพี่น้องกัน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ภาพลักษณ์ของสตรีไทยจากเอกสารชาวตะวันตกในสมัยอยุธยา ได้บ่งบอกถึงสถานภาพสตรีไทยในอดีตว่าไม่ได้รับความเสมอภาคกับบุรุษ อีกทั้งสตรีไทยยังมีภาระหน้าที่ทั้งในการดูแลสมาชิกในครอบครัว บ้านเรือน และยังต้องประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ทางด้านกฎหมายก็ไม่ได้ให้การคุ้มครองสตรีหรือให้สิทธิแก่สตรีไทยเท่าที่ควร เมื่อภาระของสตรีไทยเป็นเช่นนั้น ผู้บันทึกชาวตะวันตกจึงได้วิจารณ์ถึงความไม่ยุติธรรม ภาพลักษณ์ของสตรีไทยที่ปรากฏต่อชาวตะวันตกในสมัยนั้น จึงมองว่าในสังคมไทยสตรีถูกกดขี่ให้ทำงานหนักในขณะที่ชายไทยถูกมองว่าเกียจคร้าน และสิ่งที่ผู้บันทึกชาวตะวันตกทุกคนวิจารณ์คือ การที่สตรีไทยต้องยอมรับการมีภรรยาหลายคนของสามี ผู้หญิงกลายเป็นสิ่งประดับหรือสัญลักษณ์แห่งบารมีของผู้เป็นสามีโดยมีการจัดระบบให้ภรรยาหลวงมีอำนาจสูงสุด แต่ค่านิยมนี้มักปรากฏในสังคมชั้นสูงทั้งเจ้านายและขุนนาง ในขณะที่สังคมสามัญชนไพร่ไม่ค่อยปรากฏ อันเนื่องจากข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามชาวตะวันตกได้แสดงความคิดเห็นว่าสตรีไทยส่วนใหญ่ยอมรับธรรมเนียมนี้ของสังคมโดยสุจริตตามจารีต ค่านิยม และอิทธิพล แนวคิดที่ยึดถือมาแต่อดีต ทั้งคติทางพุทธศาสนาที่วิเคราะห์ได้ถึงการไม่เท่าเทียมกันของบุรุษและสตรี ขนบธรรมเนียมไทยที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน และการด้อยการศึกษาของสตรีไทย

ส่วนอุปนิสัยของสตรีไทยเป็นคนอ่อนโยน ซื่อาย และรักษาภิรียมารยาท อันเป็นอุปนิสัยที่ชาวตะวันตกชื่นชม นอกจากนี้ชาวตะวันตกยังยกย่องว่าสตรีไทยเป็นผู้มีความรับผิดชอบสูง ดังที่ได้ยกตัวอย่าง เรื่องการไม่ชอบเล่นการพนันที่ผิดกับชายไทยชอบเล่นการพนันถึงขั้นเมื่อเสียพนันก็นำภรรยาไปขายเป็นทาสอย่างถูกกฎหมาย การตราครุฑทำไร้ทำนาอย่างหนักเพราะต้องรับผิดชอบสมาชิกในครอบครัว รวมถึงความสามารถในการแก้ต่างในคดีความ

งานบันทึกของชาวตะวันตกในสมัยอยุธยาได้วิจารณ์เรื่องสิทธิและสถานภาพของสตรีไทยในอดีตไว้อย่างกว้างขวาง สตรีไทยต้องยอมรับสถานภาพของตนเช่นนั้นจนถึงการเข้ามาอีกครั้งของชาวตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแนวคิดเรื่องการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกจึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิและสถานภาพของสตรีไทยทั้งในด้านสังคม การศึกษา และการแก้ไขข้อไม่เป็นธรรมในกฎหมาย

บรรณานุกรม

- แกมปีเฟอร์, เอนเฮลเบิร์ต. (2508). **ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์**. แปลโดย อ.สายสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพนายรวยศยามานนท์ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันพฤหัสบดีที่ 28 มกราคม 2508)
- โจวต้ากวาน. (2510). **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ**. แปลโดย เฉลิมยงบุญเกิด. พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- แซนด์เลอร์, เดวิด พี. (2540). **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**. แปลโดย พรรณงาม เก่าธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์ และวงเดือน นาราัจจ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- แซรวาส, นิโกลาส์. (2550). **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)**. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ปินโต, เฟอร์เนา เมนเดส. (2548). การท่องเที่ยวผจญภัยของแฟร์นันซ์ มังเดซ ปินโต ค.ศ. 1537-1558. ใน **รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดส ปินโต**. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ฟาน ฟลีต. (2546). **พรรณนาเรื่องกรุงสยาม ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน วลีต)**. แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.